

THEOLOGIA PRACTICA

Bognárné Kocsis Judit*
Veszprém

A vallás és a hit szerepe a személyiségfejlődés folyamatában

The function of religion and faith in the process of the personal development
Abstract

We are always seeking for the sense of the life, for ourselves and for the place in our family and community. Religion shows a new way to us, according to Jesus Christ's principles. The son of God not only created a religion, but gave us an example how to live, and sacrifice himself for us. Sándor Karácsony reckons religion as a spiritual behaviour, the base of our social contacts. We have to see into our lives and character according to the message of Jesus Christ. The right and appropriate personality can be evolved by individual training.

Keywords: religion, faith, personality.

A vallás létjogosultsága az ember életében

Az ember természetének, kultúrájának kutatása megerősítette, hogy az ember eredendően vallásos lény, *homo religiosus*.¹ A vallás fogalmát nehéz meghatározni, de általában egy térben és időben adott, kulturálisan meghatározott formaként értelmezzük, amelyhez istenség(ek), hit, szertartás, hitélmény, vallási közösségek, tanítások, intézmények, szervezetek fogalmai tartoznak. A vallásfenomenológiai megközelítés, amely a vallás lényegét kívánja megfogni, a következő színtereket, jellemzőket emeli ki:

- a szent és a profán világ közötti különbségek;
- a szent tér;
- a szent idő;
- a szent tárgyak;
- a szent cselekedetek;
- a szent személyek;
- a szent könyvek;
- a személyes Szent.

* Bognárné dr. Kocsis Judit (Várpalota, 1968) a veszprémi Pannon Egyetem Neveléstudományi Intézetének egyetemi adjunktusa. Felsőfokú végzettséget, oklevelet szerzett 1991-ben a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán matematika–technika szakon, 1992-ben a Budapesti Református Teológiai Akadémián református hitoktató képzőben, 1996-ban a Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsész tudományi Karán olasz nyelv és irodalom szakon. 2010-ben PhD-fokozatot szerzett, disszertációjának címe: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*. Számos publikációja mellett eddig két önálló kötete jelent meg: a disszertációja (2010), valamint *Pedagógiai kutatások módszertana és statisztikai alapjai* című könyve (2014).

¹ Ubbiali, Sergio: *Teologia delle religioni e liturgia*. Edizioni Messaggero, Padova 2001, 56.

Természetesen ez a megközelítési mód sem lehet teljesen mentes valamilyen vallási meggyőződés burkolt jelenlététől, és ez akár az értelmezésekben is megnyilvánulhat.²

A vallás másik megközelítése szerint beszélhetünk a vallás *szubjektív* (hit, a hit gyakorlása) és *objektív* (tárgyasult formái: Biblia, énekeskönyv, kehely stb.) megjelenési formáiról. A két megnyilvánulási forma ismerete és a köztük fennálló különbség ismerete fontos szereppel bír a vallásos nevelésben is a valláspatológiás, illetve a valláspedagógiai patológiás esetek miatt. Az objektív és a szubjektív vallásképből kétfajta vallásos magatartás vezethető le.³

Az *objektív* (tárgyasult) vallásból következik a vallásos magatartás szűkebb, mechanikus jellegű fogalma. Ezt a magatartást a vallását ismerő, a vallás külső jegyeivel élő, esetleg vallását hangoztató személy jellemzi, aki tudja, mi a jó, mi a helyes, de nem feltétlenül cselekszi azt.

A *szubjektív* vallás tágabb jelentéssel bír, és aktivizáló hatású. Ennek a magatartásnak a jellemzői a mélyen megélt vallásosság, a jellemben és viselkedésben megmutatkozó lelki gyümölcsök.

Eduard Spranger,⁴ aki az egzisztencialista fenomenológia képviselője, azt a nézetet vallja, hogy minden ember alapvető élménye a magasabb hatalommal, az Istennel való kapcsolat megtapasztalása. Az élmény hatása az egyén neveltetéséről, lelki beállítottságától s a szocializációs hatásoktól függ. Ezen szempontok függvényében Spranger a következő vallási embertípusokat különbözteti meg:

1. *immanens-misztikus* típus, aki az élet minden értékes, értelmet adó egységét elismeri és lelkesedik érte, mivel hiszi, hogy ezek egy láthatatlan erővel függnek össze;
2. *transzcendens-misztikus* típus, aki a legnagyobb értéket nem az anyagi, hanem a természetfeletti világban keresi, mivel bizalmatlan az anyagi világgal szemben;
3. *kétkedő, bizonytalan-misztikus* típus, akinek értékítélete ambivalens, döntései kiszámíthatatlanok, egyszerre mond igent és nemet, és a saját érdekeit tartja szem előtt.

Spranger szerint tehát a vallásos ember mindenekelőtt misztikus, aki hagyja, hogy egy értékrend határozza meg döntéseit és ítéletét.

Pem László⁵ a vallásosságon egy olyan készségrendszer ért, amelynek segítségével az ember megéri önmagát, másokat, a világot és a természetfeletti, il-

² Horváth Pál: *Vallásfilozófia és vallástörténet*. L'Harmattan, Zsigmond Király Főiskola, Budapest 2006, 69.

³ Pem László: *Valláspedagógia az újraevangelizálás szellemében* I. Győri Hittudományi Főiskola, Szombathely 2000, 9.

⁴ Idézi: Vergote, Antoine: *Valláslélektan*. A Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar Kineziológiai és Sportorvosi Intézet Mentálhigiéné Tanszéke, a Párbeszéd (Diálogus) Alapítvány és a HID Alapítvány kiadása, Budapest 2001, 13.

⁵ Pem László: *Valláspedagógia az újraevangelizálás szellemében*. I., 11.

letve isteni dolgokat. Gondolkodik a természetfeletti dolgokon, és annak megfelelően viselkedik.

A valláspedagógiával és valláspszichológiával foglalkozó Bernhard Grom⁶ professzor nézete szerint a vallásosságnak különböző típusai vannak, és ezek közül most néhány jellemzőt fogunk kiemelni. Az *éntudat*, a személyes lét értelmezése alapján a következő viselkedéspárokat, illetve ellentétpárokat lehet elkülöníteni:

1. megközelítés

- a) *Tudásalapú vallásosság.* Ebben a tudás, az ismeret határozza meg a vallásosságot.
- b) *Élmény és viselkedés által meghatározott vallásosság.* Itt a személyes viselkedés, a proszociális cselekedetek, istentiszteletek közös ünneplése, vagyis az önirányítás kap szerepet.

2. megközelítés

- c) *Extrinzikus* (célorientált, eszközjellegű) *vallásosság.* Ebben valamilyen külső tényező válik hangsúlyossá, például a közösséghez, csoporthoz tartozás élménye.
- d) *Intrinzikus* (belső hajlam, személyes érdeklődés orientált) *vallásosság.* Ez a viselkedésforma a személyes hit építésére törekszik, és ennek érdekében vitázni is hajlandó.

3. megközelítés

- e) *A félelem motiválta vallásosság* az öröm nélküli, engedelmes jámborság jellemzi.
- f) *Reményteljes és hálataljes* vallásosságban a hit nem a félelem miatt alakult ki.

4. megközelítés

- g) *Kívánságok által motivált vallásosság.* Ebben az esetben a hit, illetve a vallás eszközzé válik. A hit, illetve a vallás eszközi mivolta a könyörgő, kéréseket megfogalmazó imákban mutatkozik meg. Ha viszont ezek nem hozzák meg az elvárt eredményt, akkor megszűnik az imádkozás, és elfogyatkozik a hit is.
- h) *Az odaadásra, hálára képes vallásosság* nemcsak szükséghelyzetekben, hanem az örömteli időszakokban is „működik”. A vallásosságot odaadásban és hálában megélt ember számára az imádkozás az Istennel folytatott beszélgetést jelenti, nem pedig kívánságainak kikényszerítését.

⁶ Pem László: *Valláspedagógia az újravangelizálás szellemében.* I., 76–78.

5. megközelítés

- i) A *kapcsolat nélküli vallásosságot* megélt ember nem folytat párbeszédet Istennel, nem tegeződik vele.
- j) *Intenzív kapcsolaton alapuló vallásosság*. Ebben meg lehet élni az Isten iránt felébredt személyes hitet és meg lehet tapasztalni az imádkozás erejét.

6. megközelítés

- k) Az *alkalmakhoz, szituációkhoz kötött vallásosság* leginkább a külsőségekben nyilvánul meg. Akik így élik meg a vallást, gyakorolják a betanult vallási elemeket, például a reggeli és esti imádkozást, eljárnak az istentiszteletekre, megtartják az ünnepeket stb.
- l) *Vallásos élmény*. Ez viselkedésforma nemcsak bizonyos helyzetekben mutatkozik meg, hanem az élet minden területén. Akiknek a vallás élményt jelent, a hitet cselekvő módon élik meg.

7. megközelítés

- m) A *teljes élményt nélkülöző vallásosságot* átvett normák, viselkedésminták jellemzik. Akik ilyen módon élik meg vallásosságukat, a konfliktusok esetében elbizonytalanodnak, és félelembe esnek.
- n) Az *élményteljes vallásosságba* beleférnek a gondok és konfliktusok is, hiszen van kivel (Istennel) megbeszélni azokat; az Istennel ápoltság ki-egyensúlyozott és reményteljes.

Az alábbiakban bemutatott viselkedésmintákból kiválaszthatjuk az ideáltipikus vallásosság jellemzőit, amelyek a következők: a párbeszéd lehetőségének keresése Istennel; az élet minden területén megmutatkozó vallásos élmény és gondolkodás; az esetleges gondok és megpróbáltatások ellenére is megmutatkozó, Istennel ápoltság ki-egyensúlyozott, reményteljes formája.

Massimo Diana⁷ Carl Gustav Jung személyiségelméletének kategóriáit alapul véve írt a vallástípusokról és a valláshoz való viszonyulásról. Jung kollektív tudattalánról és azoknak archetípusairól szóló elmélete jó alapot biztosít a néphagyományok, a mitológia, a vallás értelmezéséhez.

Jung szerint alapvetően két pszichés beállítódás, attitűd figyelhető meg az emberek között: az extrovertált és az introvertált. Az extrovertált emberek könnyen alkalmazkodnak a külső környezethez, motivációjuk inkább a tárgyak felé irányul és vállalkozó szelleműek. Az introvertált embereket viszont belső történések, a saját személyiségük motiválják, ezért ők óvakodtak mindattól, ami ismeretlen, újdonság, és többnyire töprengő alkatok.

⁷ Diana, Massimo: *Le forme della religiosità. Dinamiche e modelli psicologici della maturità religiosa*. Dehoniane, Bologna 2006, 107–200.

Jung szerint az embereket négy pszichés funkció segíti a külvilághoz való alkalmazkodásban: a gondolkodás, az érzés, az érzékelés (az érzékszervek segítségével történő észlelés) és az intuíció (a tudattalanul végbemenő észlelés). Minden embernél vannak dominánsan megjelenő funkciók, s ezt figyelembe véve nyolc típust lehet megkülönböztetni: extrovertált gondolkodó; extrovertált érző; extrovertált érzékelő; extrovertált intuitív; introvertált gondolkodó, introvertált érző; introvertált érzékelő; introvertált intuitív.

Témánk szempontjából ezeknek a típusoknak vallásosságára jellemző tulajdonságok körvonalazása fontos. Az extrovertált egyén vallásossága külső dolgoktól, tanoktól, elvektől függ, mint amilyen például a hűség, engedelmesség és istenfélelem. Fontos még számára a lényeg megragadása, a dogmatika, vagyis a hit igazságainak rendszerezett foglalata. Az introvertált egyén vallásossága alapjául a személyes, egyéni beállítottság szolgál. Vallásossága az élményektől, az átélt tapasztalatoktól függ.

Jung a funkciók és a pszichés beállítottság szerint állapította meg a típusokat. Ezeknek megértése érdekében még két definíciót szükséges tisztázni: a *racionális* és az *irracionális vallás* fogalmát.

A racionális vallásnak az ismeret és tudás az alapja, és világos elvrendszer, a filozófia jellemzi. Ide tartoznak az extrovertált gondolkodó és az extrovertált érző típusok. Az irracionális vallást pedig a belső megérzések, a váratlan, gyakran ésszerűtlen, meghökkenítő események segítségével írhatók le. Ebbe a csoportba az extrovertált érzékelő és az extrovertált intuitív típusok sorolhatók.

A felvázolt fogalmak, tartalmak segítségével és Diana Massimo elméletének figyelembevételével Jung nyolc vallásos embertípusáról a következő leírások születtek:

1. Az *extrovertált gondolkodó* embertípus esetében a tanítások, az elvek állnak a vallásosságának középpontjában. Ő dogmatikus, s ezért nem tartja fontosnak az egyéni élményeket és tapasztalatokat. Az ilyen típusba tartozó emberek fejlődését a nevelés, a hagyományok tiszteletben tartása mindenképpen segíti. Jó szervezők. Ilyenek az egyházi intézmények vezetői, akik nagyon szorgalmas és törekvő emberek. Ebbe a típusba sorolható pl. Aurelius Augustinus (354–430) is.
2. Az *extrovertált érző* saját egyéniségéhez alkalmazkodva fogadja be a vallást, és a hasznosság, az ésszerűség elveire figyel. Gyakran fanatikus és erőszakos. Nem szeret elmélkedni, egyedül lenni, és keresi a társaságot. Ilyen volt például Morus Tamás (1478–1535).
3. Az *extrovertált érzékelőt* erősen meghatározza a külvilág érzékelése, és ezért fontosak számára a rituálék. Gyakran látomásai vannak, jósok és ők az irracionális vallás (az ész, a gondolkodás számára felfoghatatlan, érthetetlen dolgok, jelenségek) képviselői. Ebbe e típusba sorolható Néri Szent Fülöp (Filippo Neri, 1515–1595).
4. Az *extrovertált intuitív* számára nagyon sokat jelentenek a próféciaák. Szeretnek a dolgok mögé látni, az idők jeleit számba venni és az isteni jelek

- után kutatnak. A hitük szimbolikus, és egyetemes tartalommal bír. Ebbe e típusba sorolható Daniele Comboni (1831–1881) misszionárius és katolikus püspök.
5. Az *introvertált gondolkodó* vallásának alapját a személyes teremtő és megváltó Isten adja. Szereti, ha elméjében a belső rend uralkodik, és életvezetése logikus. Nem számol túlzottan az őt körülvevő eseményekkel, tényekkel. Ebbe e típusba sorolható Raimondo Lullo (1232–1315) teológus, filozófus és misszionárius.
 6. Az *introvertált érző* vallásossága nem szembetűnő. Érzi és tudomásul veszi a dolgokat, és ezeket misztériumnak, egyházi titoknak fogja fel. Jellemző rá a nagyfokú istentisztelet. Nehezen megközelíthető, zárkózott, hallgató, gyakran gyerekes vagy teljesen hétköznapi álarc mögé bújik, és többnyire melankolikus alkat. Az ő vallásossága titkos, intim módon megélt, mégis nagy hatást tud gyakorolni embertársaikra, mivel mélyen megélt hitet és értékrendet közvetítenek. Ebbe e típusba sorolható Nathan Söderblom (1866–1931) svéd lutheránus teológus és vallástörténész, a modern általános vallástudomány egyik megteremtője és a nemzetközi ökumenikus mozgalom kezdeményezője, valamint Charles de Foucauld (De Foucauld Boldog Károly, 1858–1916) francia trappista szerzetes, katolikus pap, földrajztudós, nyelvész.
 7. Az *introvertált érzékelő* néha teljesen másképp éli meg a vallást, mint más, hiszen ő kreatív módon áll hozzá. Ennek a típusnak az a jelentősége, hogy az általa átélt dolgokat, benyomásokat be tudja mutatni a külvilág számára is. Ebbe e típusba sorolható Assisi Szent Ferenc (Francesco di Assisi, 1182–1226), a ferences rend megalapítója.
 8. Az *introvertált intuitív* a látnok és a próféta prototípusa: képes a jövőbe látni, és érzékeli a mély és legbelsőbb dolgokat. A saját teste, fizikai valója iránt közönyt mutat. Ebbe e típusba sorolható Lisieux-i Szent Teréz (1873–1897) kármelita szerzetesnő, Thomas Merton (1915–1968) amerikai trappista szerzetes, lelkiségi író, költő.

Diana Massimo egy újabb felosztást alkotott: összekapcsolta Hippokratész–Galénosz vérmérsékleti tipológiáját⁸ a Jung-féle négy funkció szerinti típusokkal. Ennek eredményeképpen a következő személyiség típusok írhatók le:

⁸ A Hippokratész–Galénosz vérmérsékleti tipológia az az első olyan részletesen kidolgozott típus, amelynek fogalmait ma is használjuk. Hippokratész nevéhez fűződik, Galénosz dolgozta át. Ebben a vérmérsékleti tipológiában az egyes típusok a négy alapelemmel, a levegővel, a vízzel, a földdel és a tűzzel kapcsolódnak össze, s ennek függvényében az embereket négy vérmérsékleti típusba lehet sorolni:

1. *Szangvinikus vérmérséklet*. Eleme a levegő. Érzelmi reakciói gyorsan, könnyen keletkeznek, erősek, de hamar lecsillapodnak (szalmazálgató típus). Kedélyes, barátságos, közlékeny, árad belőle az életkedv. Egészséges arcszín, gyors mozgás és felfogás jellemzi őket.

2. *Kolerikus vérmérséklet*. Eleme a tűz. Érzelmi reakciói könnyen felkeltődnek, erősek, sokáig tartanak, s így erős indulatai gyakran elragadják.

1. A *levegő-gondolkodó típus* racionális, a logikus dolgokat és a világos beszédet kedveli. Szigorú és precíz egyén. Általában társaságkedvelő, közösségi ember. Félt az irracionális dolgoktól.
2. A *víz-érző típus* nagyon érzékeny, vidám, társaságkedvelő, figyel és hallgat a megérzéseire. Ő a hangulatember.
3. A *tűz-intuitív típus* életvidám, fantáziadús, természetesen viselkedő egyén. Nem szereti a monotonitást, keresi az új élményeket és kihívásokat. Nem kellő mértékben tud távolságot tartani az őt érintő dolgoktól, sokszor türelmetlen.
4. A *föld-érzékelő típus* realiztikus, gyakorlatias, megfontolt és felelősségteljes ember. Józanul gondolkodik, a monotóniát jól tűri. Kizárólag abban hisz, amit látott vagy megtapasztalt.

Karácsony Sándor vallásértelmezése

Karácsony Sándor neveléstudós, aki talán a legnagyobb hatást gyakorolta a református pedagógiára, a *vallás* szóból vezeti le a vallás lényegét.⁹ A vallás tehát azt jelenti, hogy az ember vall a hitéről, bizonyágot tesz. Ehhez viszont legalább két ember szükséges: a vallást tevő és a hallgató. A vallás alapképlete pedig az, hogy a lelkipásztor hirdeti az Igét a laikusnak. Értelmezése alapján a vallás nem magánügy, hanem szociálpszichológiai (társas lelki) manifesztáció. Nem dogma, nem kultusz és nem rítus, hanem lélek feletti, megmagyarázhatatlan jelenség.¹⁰

„Vallásod – út Isten felé – ahány lélek, annyiféle. Az Isten nekünk szánt ajándékai közül az a legeslegnagyobb, hogy minden ember eltalálhat hozzá.”¹¹

Karácsony Sándor annak alapján csoportosítja az embereket, hogy miképpen állnak hozzá a valláshoz:

1. *A hitetlenek.* Ők az ateisták csoportját alkotják, akik tagadják az élő Istent és Jézus Krisztus megváltását. Előfordulhat, hogy az idetartozó emberek hitetlenségük ellenére is tagjai és fenntartói valamelyik egyháznak, és azokban akár magas egyházi tisztségeket is betöltenek.

3. *Melankolikus vérmérséklet.* Eleme a föld. Érzelmi reakciói lassan és nehezen keltődnek fel, tartósak, és nagy erősségig fokozódnak. Főleg a bánat, a szomorúság, a levertség érzése tartós nála, nehezen dönt.

4. *Flegmatikus vérmérséklet.* Eleme a víz. Érzelmi reakciói nehezen, lassan jönnek létre, gyengék és nem tartósak. Kiegyensúlyozott, nyugodt, egykedvű emberek.

⁹ Az általa kidolgozott rendszerben ő a neveléstudomány társas lélektani alapjainak második részében, a társas lélek felső határa és a transzcendensre nevelés szakaszában fejti ki a vallásról, a vallásos nevelésről alkotott nézeteit. Bognárné Kocsis Judit: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*. OOK Press Kiadó, Pápa 2010, 46–49.

¹⁰ Karácsony Sándor: *A magyarok Istene*. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2004, 13–15.

¹¹ Karácsony Sándor: *A nyolcéves háború*. Csökmei Kör, Pécel 1999, 38.

2. *A pogányok* csoportjába azok tartoznak, akik vagy vallástalanok, vagy pusztán csak nem keresztyének. Karácsony Sándor nem fejt ki, hogy e típusnál valójában kikre gondol.
3. *A zsidók* azon csoportja, akik még várják a Messiást.
4. *A hívők csoportja*, akik valóban keresztyének. Azonban az ő csoportjuk sem egységes, hiszen a hit nem a megérkezetttség állapota. Lehetnek közöttük ingadozó hitűek, visszaeső bűnösök vagy éppen mások iránt teljesen közömbös emberek stb. is.¹²

Karácsony Sándor a következőkben látja a keresztyén vallás értékeit és üzenetét:

1. A vallás mutatja meg az ember számára, hogy van értelme szenvedéseinek ebben a világban, és hogy gyötrelmei nem hiábavalóak.
2. A Biblia utat mutat az ember számára. Isten kijelenti törvényeit, parancsait, és útmutatást ad az élethez.
3. Mivel az ember eredendően bűnös, nehéz Isten törvénye szerint élnie. De képes újjászületni, Isten útján járni, és így megszabadul a bűn terhétől is.

Karácsony Sándor szerint a mai templomba járóknak is ugyanaz a bűnük, mint a Jézus idejében élt kiválasztottaknak: nincs elég hitük. A nagy hittel rendelkező embereknek is van szükségük erőforrásra, és ezt a pogány százados történetével szemlélteti: a százados Jézushoz ment, hogy meggyógyítsa szolgáját.

Karácsony Sándor úgy látja, hogy a református hit valójában belső lelkület, amelynek fő jellemzői az egyszerűség, az alázatosság és (sok esetben) a csökönység.¹³ Ő tehát olyan lelki magatartásnak tekinti a vallást, amely megalapozza a másik ember iránt tanúsított viszonyulást.¹⁴ Bár kijelenti, hogy számára a református vallás az alap, ebben az értelemben nem lényeges a vallás típusa. A református vallás az egyetemes papság elvét vallja, s így minden egyes hívő ember hitére számít.

„Református keresztyénnek lenni az élet minden vonalán, tehát vitatkozás és tanítás vagy nevelés közben is, ezt jelenti, ami most itt történik: az életet, a valóságot, a személyiséget, a szeretéradó és valahogyan mindig ható lelket hirdetni a tan, a keret, az intézmény és a törvény fölött vagy: előtt, vagy: helyett.”¹⁵

Giuseppe Sovernigo megközelítésben a vallást a következő jellemzik:
– *tökéletes, teljes, egyetemes értékekkel bír*, és értelmet ad az ember létezésének;

¹² Karácsony Sándor: *Nyugati világnézetünk felemás igában*. Üzenet Szerkesztősége, Kolozsvar 1991, 13–14.

¹³ Karácsony Sándor: *A magyarok Istene*, 41.

¹⁴ Bognárné Kocsis Judit: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*, 47.

¹⁵ Karácsony Sándor: *A magyarok Istene*, 152.

- *dinamikusan változó*, ugyanis senki sem születik vallásosnak; ez hosszú folyamat eredménye, a folyamatban pedig szerepe van a nevelésnek, a kultúrának, a környezetnek stb.;
- *az ember lényegének egyik alkotóeleme*; a vallás meghatározó szereppel bír (van, aki vallástagadó; van, aki a vallást nem érti), a mindennapokban alkotásra ösztönöz, és gyakran kényszerítő erővel is hat az emberre.¹⁶

Eric Fromm egyszerű és gyakorlatias értelmezése szerint a vallás olyan eszme és cselekvési rendszer, amelyet minden közösség elismer, s amely tájékozdási keretet nyújt az egyén számára, illetve biztosítja rajongásának tárgyát.¹⁷

Mivel az ember számára mindig megoldandó kérdés a maga léte és létének értelme, szüksége van magyarázatokra. Viszont a tudományos, empirikus és pozitívista világkép nem ad kielégítő válaszokat kérdéseire, s ezért az ember érdeklődést tanúsít a vallás iránt, sőt vágyakozik utána.

A vallás szükséglete iránti vágy legfőbb okai a következők: a létezés értelmének megismerése; önmagunk megismerése és megértése; a világ működésének megismerése és értelme.¹⁸

Karácsony Sándor és Eric Fromm nagyon hasonló álláspontot képviselnek a vallás létjogosultsága tekintetében: Karácsony Sándor ezt írja a *Nyugati világnézetiünk felemás igában* című munkájában:

„Istene mindenkinek van, még annak is, aki ateistának vallja magát. De nagyon kevés embernek él az Istene. Van halott Isten, bálvány Isten, elvont Isten, jelképes Isten, fogalmi Isten, hagyományos Isten, személytelen Isten, csak attribútumaiban vagy teremtményeiben mutatkozó Isten, vágy-Isten, keret-Isten, kis kezdőbetűivel írott Isten, de élő Istene csak annak az embernek lehet, aki megszabadult a halál-bűn-Sátán rabságából.”¹⁹

Eric Fromm *Pszichoanalízis és vallás* című művében szintén elismeri:

„A kérdés nem az, hogy legyen-e vallás, vagy sem, hanem hogy milyen az a vallás – elősegíti-e az ember fejlődését, sajátosan emberi képességeink felfedezését, avagy akadályozza azt.”²⁰

Mindkét gondolkodó azt a kérdéskört feszegeti, hogy melyik az a vallás, amely a fejlődést, a személyiség kibontakozását szolgálja, és melyek azok a vallások, amelyek csupán hiánypótlók, és hamis irányba terelik az embert.

¹⁶ Sovernigo, Giuseppe: *Religione e persona. Psicologia dell'esperienza religiosa*. Edizioni Dehoniane, Bologna 2003, 30–33.

¹⁷ Fromm, Eric: *Pszichoanalízis és vallás*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1995, 24.

¹⁸ Süle Ferenc: *Vallás vagy pszichoterápia*. Animula Egyesület, Budapest 1990, 9.

¹⁹ Karácsony Sándor: *Nyugati világnézetiünk felemás igában*, 70.

²⁰ Fromm, Eric: *Pszichoanalízis és vallás*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1995, 27.

Karácsony Sándor nézete a református vallás szerepéről

Karácsony Sándor nézete megegyezik E. W. Bullinger véleményével, amely szerint más a vallás és más a keresztyénség. A vallás az ember fizikai valójához, testi dolgaihoz kapcsolódik (templom, egyházi tagság, egyházi törvények, hitvallás), míg a keresztyénség új utat mutatott az ember számára: a Krisztus elveit és magatartását követő életmódot. Isten Fia nem vallást teremtett, hanem életpéldát adott, és életét adta az emberekért. Bullinger azt hangsúlyozza, hogy különbség van a megmentettek és a megdicsőítettek között. Míg az első csoportban még inkább fellelhető az önzés, az „Én” szerepének hangsúlyozása, addig a második csoportot az Isten ajándékainak maradéktalan elfogadása, a teljes öntadás és a lemondás jellemzi.²¹

Ugyanerről beszél Karácsony Sándor is a *Nyugati világnézetünk felemás igában* című művében, amikor arról ír,²² hogy az emberek kettős mércével, világnézet szerint élnek, és hol az egyiknek, hol a másiknak felelnek meg inkább. Összehasonlítja a pogány és a keresztyén világnézetet, és megállapítja, hogy a felemás életforma nyugtalanná, terméketlenné, tragikussá, kilátástalanokká teszi az embereket, ugyanis egyszerre nem lehet megfelelni két különböző elvárásnak, világképnek.

„A magyar igazi tragikai vétsége nem több és nem kevesebb, mint hogy csakugyan világnézete van, nem vallása, mert kultuszának, vagyis bizonyágtévő életének kiváltó oka, alanya nem Isten, hanem igazán valami rejtelmes, titokzatos, nevenincs transzcendens.”²³

Karácsony Sándor szerint a világnézet az a fajta látásmód, ahogy a minket körülölelő világot látjuk, illetve az a mód, ahogyan élünk. Számára a keresztyénség az egyedül üdvözítő vallás, vagyis azoké, akik Krisztusnak vallják Jézust. A keresztyénség a kegyelem, a váltság, a lélek, a bűntől való szabadulás útját kapta.²⁴ A keresztyénség az egyéni ember hitén alapul. Csakis a Biblia adhat programot az egyes ember számára. Az egyéni eltérések miatt nincsenek általános szabályok, módszerek, hiszen akkor már nem érvényesülne a szabadság és a szentség eszméje. Az egyház a hívők közösségéből épül fel, és az élő hit munkálkodik benne.

Karácsony Sándor szerint a magyar ember számára csak egyetlen jó megoldás létezik: munkáját Istenre tekintő hittel kell végeznie. Ha nem így tesz, nem tudja elvégezni feladatát. A protestantizmust olyan lelki magatartásként értelmezi, amelyet két dolog jellemez: egyrészt a történetisége miatti megmerevedés,

²¹ Bullinger, E. W.: *Két természet Isten gyermekében*. Evangéliumi Kiadó, Budapest 1997, 7.

²² Karácsony Sándor: *Nyugati világnézetünk felemás igában*, 30.

²³ Karácsony Sándor: *A magyarok kincse. Értérendszer és axiológia*. Széphalom könyvműhely, Budapest 2008, 53.

²⁴ Karácsony Sándor: *Nyugati világnézetünk felemás igában*, 95.

változatlanság, másrészt pedig folyamatos változás. Egy másik megközelítése szerint a protestáns lélek szent, mert Isten Lelke motiválja, és Isten céljára irányul, de ugyanígy szabad is, azaz „naiv elfogulatlanság és független gátlástalanság” jellemzi. A szabad ember a szent állapota miatt tud igazán szabad lenni. A protestáns egyház annyiban lehet ható és eredményes, amennyiben a gyülekezet tagjait is ugyanezek jellemzik.²⁵

„Az egyház tehát már közösség, azoknak a lelkeknek a találkozása, együttese, akikben élő hit munkálkodik Jézus Krisztus volta felől.”²⁶

Karácsony Sándor a következőkben látja a református egyház alappilléreit: a kegyelem hangsúlyozása, az individualizmus, az egyén érdekeinek szem előtt tartása, a demokrácia beépítése az egyházszerkezetbe.

Személyiség, énkép és vallás

A személyiség az egyénen belüli pszichofizikai rendszerek dinamikus együttese, amely meghatározza a gondolkodást és a viselkedést. Ez a esti és lelki folyamatok együttesét jelenti.

Az én a személyiség azon része, amely által kifejezésre jut saját személyisége. Az én az egyén tulajdonságainak, szociális szerepeinek, nemi identitásának, korábbi tapasztalatainak, jövőbeli terveinek és elképzeléseinek mentális reprezentációja.²⁷ Az én dinamikus, aktív, kész a változásokra, sokarcú, és több funkcióval bír: értelmet ad az egyén tapasztalatainak, az egyént ért hatásoknak; befolyásolja az érzelmet, a viselkedést és a gondolkodásmódot; cselekvésre motivál; határt, mércét állít fel.²⁸ Az énkép, vagyis az önmagunkról kialakított kép folyamatosan változik a környezet, illetve saját visszajelzéseink alapján.²⁹ A helyes énkép kialakításában nagy szerepe van az önértékelésnek vagy önbecsülésnek.

Søren Aabye Kierkegaard filozófiája szerint az ember a végtelen és a véges, az időbeliség és az örökkévalóság, a szabadság és a szükségszerűség egysége. Az én viszonyul önmagához, a világhoz és Istenhez, a napi történésekhez és helyzetekhez. Az egzisztencia tehát nem kifejezetten a gondolkodásban, hanem az érzésben, a bensőségességben, az intimitásban ragadható meg.³⁰

Erich Fromm szerint az emberek már a kapitalista társadalomban elvesztették egyéniségüket az egyenlőség eszményében. Az egyenlőségen inkább az egyformaságot értik és nem az egységet. Így a nők és a férfiak közötti egyenlőség is

²⁵ Karácsony Sándor: *A magyarok Istene*, 6.

²⁶ Karácsony Sándor: *Nyugati világnézetünk felemás igában*, 86.

²⁷ N. Kollár Katalin – Szabó Katalin: *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó, Budapest 2004, 52.

²⁸ Uo., 53.

²⁹ Forgách József: *A társas érintkezés pszichológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest 1985, 115.

³⁰ Tavaszai Sándor: *Kierkegaard személyisége és gondolkozása*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Cluj-Kolozsvár 1930, 13.

egyformaságukat eredményezte, nem pedig azt, hogy egyenlő rangú, ellentétes pólusai egymásnak.³¹

A helyes énkép, személyiség kialakulása neveléssel, önneveléssel lehetséges. Nem szabad elmenekülni, tagadni a bűnököt, a rossz szokásokat, a gyenge jellemet, hanem el kell fogadni ezeknek meglétét, és törekedni kell a változásra, a fejlődésre.³²

A személyiségfejlődés tekintetében több elmélet született: a *nativista* (az öröklés által meghatározott fejlődés), a *szenzualista* (a környezet meghatározó-ságát kiemelő) és a *konstruktivista* (nem előre meghatározott, hanem az egyén által aktívan formált).³³

Edgar Josef Korherr szerint a következő tényezők befojásolják a személyiségfejlődést:³⁴

1. az *általános genetikai tényezők* (egy korcsoport közös vonásai 50–60%-ban ugyanakkor alakulnak ki);
2. az *egyéni genetikai tényezők* (alkat, tehetség, testmagasság stb.);
3. a *társadalmi-kulturális tényezők* (értékrend, tanulási lehetőségek, a környezet befolyása, a csoporthoz, illetve közösséghez való tartozás szorossága stb.);
4. a *lelki dinamikus tényezők* (a jellem, az önrányítás s annak iránya).

Charlotte Bühler,³⁵ a humanisztikus pszichológia képviselője négy alaptendenciát különböztet meg az önrányításra vonatkozóan:

1. a szükségletek kielégítése, a személyes elégedettség keresése;
2. az alkalmazkodás, énkorlátozó magatartás, például a biztonságkeresés céljából;
3. az alkotás, az énkifejezés és a kreatív teljesítmény;
4. a belső rend, az énállandóság fenntartása.

A valláspedagógiai pszichológia szempontjából nézve az ember folyamatosan keresi önmagát, életének értelmét és a családban, illetve a közösségben elfoglalt helyét. Az identitást tehát az önértékelés és a mások értékelése közötti egyensúlyként értelmezzük, amely a napi szinten érő hatások során változik, illetve változhat. Éppen emiatt kell különösen odafigyelni a serdülőkre, a fiatalokorúakra, ugyanis esetükben ez az egyensúly rendkívül könnyen felborulhat az érzelmek hatására.³⁶

³¹ Erich Fromm: *A szeretet művészete*. Háttér Kiadó, Budapest 1993, 25.

³² Guardini, Romano: *Önmagunk elfogadása*. Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostor, Kismaros 2001, 9.

³³ Horváth György: *Pedagógiai pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2004, 44.

³⁴ Korherr, Edgar Josef: *A valláspedagógia fejlődéslelektani alapjai*. Jel Kiadó, Budapest 1990, 25.

³⁵ Idézi Edgar Josef Korherr, ld. uo. 31–32.

³⁶ Pacucci, Maria: *Dizionario dell'educazione*. EDB, Bologna 2005, 225. Pem László: *Valláspedagógia az újraevangelizálás szellemében*. I., 236.

Karácsony Sándor szerint az egyének lelki erői, mint például az érzelem, az értelem, az akarat, a vallás, az életérzés az egyén szintjén is megvalósulhat, vagyis mindentől függetlenül. Viszont vannak olyan lelki funkciók – ilyen a jog, a művészet, a vallás, a nyelv és a társadalom –, amelyek a többi ember közös lelki tartalmával, illetve a többi emberhez viszonyulva működnek. Például: örömet érezhet az egyén egyedül, saját magában is, viszont a művészi öröm a műkésztő és a műalkotó közös lelki munkájának eredménye.³⁷ Forgách József³⁸ rámutat arra, hogy minden ember rendelkezik burkolt személyiségelmélettel, ugyanis felhasználja az emberektől nyert tapasztalatait, s így alapvetően sablonokban gondolkodik.

Karácsony Sándor a Biblia üzenetéből meríti a mintát, így szerinte az embernek Jézus Krisztus tanításai alapján kell megvizsgálnia a saját életét és mások személyét, és alázatosan, hittel kell könyörögnie azért, hogy a keresztyén úton legyen képes járni. Amennyiben mindig e tiszta forráshoz tér vissza, van esélye arra, hogy elkerülje az emberek tipizálásának, osztályozásának torzító hatásait, hanem az embert pontosan, a maga voltában értelmezze. Az élet megfejthetetlen titkaként kell kapcsolatban élnie a másik emberrel, mivel csak rajta keresztül tudja saját magát is értelmezni.³⁹ Vagyis az ember sohasem önálló egyéniségként funkcionál, hanem mindig valakinek a partnereként, ugyanis mindenki valakinek a partnere.⁴⁰ Az ember lelke a másik emberre hat, viszonyul hozzá, és ilyen összefüggésekben beszélhetünk a nevelésről és az önnevelésről is.⁴¹ Az ember ebben a társas lelki viszonyulásban is független lény marad, s így saját maga dönt arról is, hogy mennyiben akar alkalmazkodni, milyen értékek iránt kötelezi el magát. Az erőt, a lelki motivációt a hit, a meggyőződés adhatja. Az önnevelésnek, önvizsgálatnak a Biblia üzenete adja a távlatait, a módszerét pedig az imádkozás, a napi csendesóra biztosítja.

Karácsony Sándor megállapításaival a református lelkész és pszichológus Gyökössy Endre⁴² is egyetért, sőt mindketten megfogalmazzák, hogy a másik emberhez való viszonyulás, az egészséges kapcsolatrendszer csak úgy épühet ki, ha annak a figyelmesség, a másik ember lelki életének megértése iránti elkötelezettség az alapja. Hogy az ember valóban érdeklődést tudjon tanúsítani a másik ember iránt, azaz képes legyen lelkileg hatni rá, ehhez döntés és akarat szükséges. Gyökössy és Karácsony elismeri, hogy ez a tapintatos, megértő viselkedés fennállhat és működhet olyan emberek között is, akik nem tartják magukat vallásosoknak. De nézetük szerint a nem vallásos emberek értékrendje, lelki hozzáállása és magatartása mégiscsak a vallásos értékrenddel van összhangban.

³⁷ Karácsony Sándor: *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2010, 12.

³⁸ Forgách József: *A társas érintkezés pszichológiája*, 49.

³⁹ Karácsony Sándor: *Ocsúdó magyarság*. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2002, 31.

⁴⁰ Karácsony Sándor: *Magyarság és nevelés*. Aron Kiadó, Budapest 2003, 230.

⁴¹ Karácsony Sándor: *Ocsúdó magyarság*, 24.

⁴² Gyökössy Endre: *Kapcsolatápolás*. Szent Gellért Kiadó, Budapest é. n., 108.

Karácsony Sándor szerint három embertípus van:

1. a *szent ember*, aki a Lélek embere, akinek személyiségét Isten Lelke határozza meg;
2. a *vallásos ember*, aki, ha a test győz benne, világnézeti ember is lehet, ha pedig a Lélek keríti hatalmába, akkor lelki emberré válhat;
3. a *világnézeti ember*, aki a testiség rabja, azaz testi ember.⁴³

Karácsony Sándor az önnevelés, a személyiségfejlesztés fontosságát hangsúlyozta. A személyiségfejlesztés egyik formáját pedig abban látta, hogy játékos módon és a neveltjeinek fejlettségi szintjéhez képest csak egy szinttel nehezebb feladatot jelölt ki, illetve ahhoz igazodó tevékenységeket írt elő. Lev Szemjonovics Vigotszkij (1896–1934) orosz pszichológus is beszél a legközelebbi fejlődési zónáról és a társas kapcsolatok egyéni fejlődésre gyakorolt hatásáról. Karácsony Sándor munkásságában mindkét elméleti tézist felfedezhetjük, gondoljunk csak a regős cserkészetre vagy az *Erő* című lap népszerűségére. Az önálló felfedést, megtapasztalást, a belső motivációt erősítette, és sürgette, de nemcsak egyéni formában, hanem csoportosan is a közösségi tevékenykedés keretében. Ő ugyanis a közösség erejét és nevelő szerepét hangsúlyozta, tudva, hogy az ember fejlődése csak társas, illetve társadalmi környezetben értelmezhető, illetve képzelhető el.

A Karácsony Sándor által hangsúlyozott Isten-ember és ember-ember közötti kapcsolatok bensőségességét, minőségét fedezhetjük fel Avilai Szent Teréz (1515–1582) spanyol misztikus kármelita, egyháztanító műveiben is, amikor arról ír, hogy az ember lelki élete fokozatosan elmélyülő belső kapcsolat kialakítása s fejlesztése kell hogy legyen, amely egyedül az imádság által fejlődhet. Szent Teréz belső barátságának nevezi az imádságot, amely két élő személy szeretetkapcsolata.⁴⁴

Ebben a kapcsolatban nem az imádság, azaz a közlés tartalma fontos, nem is a közlés módja, hanem a kapcsolatban álló két személy és a köztük ápoltság minősége. A szeretetkapcsolat természetesen az ember-ember relációban is megmutatkozhat, és a személyiség ezáltal is fejlődhet, de az Istennel megélt közösség a legfontosabb.

„Az önismeret rendkívül fontos, s még ha az égisz emelkedtetek volna, akkor is azt akarnám, hogy szüntelenül gyakoroljátok magatokat benne. Azt hiszem azonban, hogy sohasem fogjuk magunkat igazán megismerni, ha nem igyekszünk megismerni Istent.”⁴⁵

A fenti idézetben Kálvin János *Institutiójának* első sorai köszönnek vissza:

⁴³ Karácsony Sándor: *Ocsúdó magyarság*, 161.

⁴⁴ „Az igazi tökéletesség nem más, mint az Isten és felebarátaink iránti szeretet.” Avilai Szent Teréz: *A belső várkastély*. Sarutlan Kármelita Nővérek – Jel Kiadó, Budapest 2011, 7.

⁴⁵ Uo.

„Egész bölcsességünknek, már amelyik igaz és valóságos bölcsességnek nevezhető, valójában két összetevője van: Isten és önmagunk ismerete.”⁴⁶

A keresztyén ember számára az éntudat felismerése szorosan összefügg Isten jelenlétének, erejének megtapasztalásával és elfogadásával. Romano Guardini így ír erről:

„Létem kezdetén nem az elhatározásom volt, hogy legyek. [...] Tehát adott vagyok, valaki, akit adtak, és mint ilyen vagyok meghatározott. Nem általánosságban ember, hanem mint ez az ember, egy bizonyos ember. [...] Azzá kell lennem, ami vagyok. Akarnom kell önmagammá lennem, és csak önmagammá.”⁴⁷

Az énfeljődés, az önazonosság lényege az, hogy az ember megtalálja életének célját, értelmét, a közösségben betöltött funkcióját, a teljesség, a testi-lelki „egészség” megélését. Az érett személyiséggé váláshoz az ősi bizalom és a saját akarat, a felelősség ismerete és megtapasztalása szükséges. Az ősi bizalom azt jelenti, hogy Isten előbb szeretett, egyszülött Fiát ajándékozta az embereknek ingyen kegyelméből. Aki gyermekként megtapasztalta az édesanya szeretetét, feltétel nélküli elfogadását, annak könnyű megélnie ezt az érzést. A saját akarat és a felelősség felismerése pedig azért fontos, hogy az ember nemet tudjon mondani a helytelen, bűnös dolgokra, belső ereje segítse élete határainak kijelölésére és betartására.⁴⁸ Az ember mások által értheti meg önmagát, az embertársait pedig önmagán keresztül.⁴⁹ Az énkép és az attribúció, vagyis mások megnyilvánulásának belső megérzésen alapuló értelmezése szorosan összefüggenek egymással. „Mindenki magából indul ki.” Minél kevésbé ismeri az ember önmagát, illetve van emberismerete, annál nagyobb az attribúciós tévedésének lehetősége. De természetesen az érzelmi viszonyulás, illetve érzés torzulása is vezethet tévedéshez (ilyen például a rasszizmus). A helyes iránytól való eltérés elkerülése végett naponkénti önvizsgálatra, imádkozásra, illetve ahogy Karácsony Sándor⁵⁰ mondja, egyéniség-újranevelő eljárásra, azaz újjászületésre van szükség.

A személyiség, az egyéniség, a helyes éntudat formálódásához és folyamatához nagyban hozzájárulnak az önértékelések, illetve a külvilágtól kapott visszajelzések. A vallás, a hit egyfajta közeget, alapot biztosít az értelmezéshez. A keresztyén meggyőződés üzenetei, alaptételei a következők az identitáskeresésre:

- *az ember Isten hasonmása* (felelősség, uralkodás, emberi méltóság);
- *az ember bűnös lény*, de minden kilátástalan helyzetből van kiút;
- *az ember alapvetően társas lény*, aki kapcsolatot keres embertársaival, és nyitott arra, hogy párbeszédet folytasson Istennel is;
- *az embernek szabadd akarata van*, döntéseket kell hoznia élete felől;

⁴⁶ Kálvin János: *Tanítás a keresztyén vallásra*. A Magyar Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1986, 9.

⁴⁷ Guardini, Romano: *Önmagunk elfogadása*, 8.

⁴⁸ Pem László: *Valláspedagógia az újraevangelizálás szellemében*. I., 210.

⁴⁹ Horváth György: *Pedagógiai pszichológia*, 227.

⁵⁰ Karácsony Sándor: *A magyarok Istene*, 34.

- a személyiség fejlődéséhez, kibontakozásához a másik ember, csoport, közösség közege és visszajelzése szükséges;
- *az Isten szeretet*: elfogadja az embert a maga mivoltában.

Az én, a személyiség formálódása folyamatosan történik, és különböző elemeinek, aspektusainak elfogadásában más-más utat járunk be, és fejlődési szinten állunk. Nézzük meg, milyen területeket érinthet az identitáskeresés:

1. Személyes jellemzők:
 - a) *külső megjelenés* (a divat, a média, a kortárscsoportok befolyása);
 - b) *származás, személyes háttér* (család összetétele, iskolázottsága, megjelenése, lakóhely, lakáskörülmények, anyagi háttér, kommunikáció);
 - c) *adottságok, képesség, tehetség* (sokszor nehéz elfogadni korlátokat, illetve a tehetséget is (például kishitűség, túlzott elbizakodottság);
 - d) *nemi szerepek* (szerepelvárások, megfelelések).
2. Társas kapcsolatban betöltött énszerep: a saját éntudat alárendelése a társnak, viszonyulás, a feltétel nélküli elfogadás képessége.
3. Az érett személyiség, saját vélemény vállalása: gyakran kell vállalni a keresztyén elveket kínos helyzetekben, illetve problémahelyzetekben. Istennek kell engedelmessé válnunk, nem az embereknek.
4. Szexualitás, ösztönök világa: hűséges partnerkapcsolat, a nemi identitás felvállalása stb.
5. Viszonyulás az emberi lét nagy kérdéseire, vellejáróihoz: halál, szenvedés, betegség, öregedés, véletlentől való függés (hivatali előmenetel, szomszéd viselkedése stb.); a vallási érzés, fejlődés során az ember nyitottabbá válik a létezés titka előtt, és (talán) könnyebben elfogadja, feldolgozza a nehezen érthető élményeket és tapasztalásokat.

Massimo Diana⁵¹ az egyéniség és az érett vallásos ember fejlődését hasonló folyamatként értelmezi. Mindkét folyamatot áthatják, meghatározzák pszichikus elemek, valamint az egyénre ható külső változások, érzések, hangulatok stb. Ennek értelmében a pszichológia tud valódi segítséget nyújtani e belső folyamatok, a létezés, a vallásos lét mély igazságának megértéséhez. Az Én helyét fokozatosan átveszi az Önmagunk, a saját személyiségünk, emberi mivoltunkat pedig Isten tulajdonságai fogják jellemezni, vagyis az éntudat beépül a személyiségbe, az emberi vonások pedig megpróbálnak az isteni képhez hasonlítani, és a teljes egyéniség kifejlődik, értelmet nyer. Ez annyira lehetséges, amennyire azonosulni tudunk Krisztussal, az ő lényegével.

A vallás attól függően, hogy milyen mértékben és területeket (például érzelmi, értelmi, akarati) érintve épül be az ember személyiségébe, különböző típusokkal bír: vallásos világkép, vallásos élmény, vallásos lelkület és vallásos életgyakorlat. A közöttük fennálló különbséget Süle Ferenc is hangsúlyozza.

⁵¹ Diana, Massimo: *Le forme della religiosità. Dinamiche e modelli psicologici della maturità religiosa*, 53.

- a) *Vallásos élmény*: misztikus, személyes, érzelemdús tapasztalat, amely pozitív esetben elindíthat a megtérés útján, negatív, patológiás változata esetében pedig kóros lelkiállapot, elmezavar következhet be. Mivel ezt rendkívül nagy pszichés történések jellemzik, nagy veszélyt is hordoz magában.
- b) *Vallásos világgép*, amely az ember természeti és társadalmi környezetének értelmezését, emberképét foglalja magában. A mindenkori történelem, a politika, az etika határozza meg, illetve befolyásolhatja.
- c) *Vallásos lelkiület*, amely inkább belső, lelki, érzelmi viszonyulást jelöl a világban zajló események, illetve az embertársak irányában. Akár szembe is kerülhet az éppen aktuális vallásos világgéppel.
- d) *Vallásos életgyakorlat*. Ez a legmagasabb fokozat, és a hiteles vallásos magatartást tanúsító személyek életvitele, amikor a vallás elmélete és a gyakorlat között összhang, kongruencia van.⁵²

A hívő személyiséggé válást a vallásos közeg, a közösség, a tapasztalatszerzés segíti elő. Az egyház szervezete és berendezkedése a következőkkel támogathatja az élő hit megélését:

- a) *egyéniségünk megmutatása, felvállalása*: nem kell szerepet játszani, megfelelni másoknak, csak egyedül Istennek;
- b) *a személyes kapcsolatok minősége*: ezeket nem a számuk, hanem a kvalitásuk határozza meg; az egyén csoportban betöltött helye kiszámíthatóvá, erőssé teszi az egyént, aki tudja, érzi, hogy számítanak rá, és ez összetartozás élményét adja neki;
- c) *a keresztyének közötti kommunikáció nem az uralkodás, hatalomfitogtatás*, hanem a saját álláspont képviselése mások véleményének figyelembevételével;
- d) *az egyházi alkalmak, mérföldkövek* (keresztség, konfirmáció, úrvacsora stb.), amelyek a vallási identitás megélését segítik elő, mert a gyülekezetben, a közösség előtt történnek.
- e) *személyes küldetésünk, feladatunk, szolgálatunk felismerése az egyházban, a gyülekezetben*: a személyes adottságok felajánlása embertársainknak.⁵³

A vallás olyan mértékű és irányú hatást gyakorol az ember személyiségére, amely a vallásos magatartás kialakítását, fejlesztését segíti elő, célja pedig a vallásos életgyakorlat elsajátítása. A vallásos magatartás kialakítása rendkívül bonyolult, összetett és komoly nevelői munkát igényel. Ezért a valláspedagógiának tisztába kell lennie a téma elméleti háttérével, számolnia kell az emberi magatartás összetevőivel és kialakításának folyamatával.

⁵² Stile Ferenc: *Vallás vagy pszichoterápia*. Animula Egyesület, Budapest 1990, 26–32.

⁵³ Pem László: *Valláspedagógia az újraevangelizálás szellemében*. I., 252–254.

Összegzés

A vallásnak, a hitnek nagy jelentősége van a személyiségfejlődés eredményességében. Egyrészt a személyiség megismerésében, annak elfogadásában játszik nagy szerepet, másrészt az Istennel és a másik emberrel való kapcsolat kialakításának, fenntartásának meghatározó feltétele. Emellett a vallás olyan személyiségjegyek megerősítését segíti elő, amelyek lehetővé teszik a prozociális viselkedést (együttérzés, könyörületeség, megértés stb.). Az embernek folyamatosan van szüksége az önvizsgálatra. Enélkül nem lehetséges visszatérni a tiszta forráshoz, illetve igazodni az igazi értékekhez.

A vallás értékközvetítő tevékenysége, az általa közvetített életszemlélet, viszonyulási mód, magatartási minta az egyén szocializációs folyamatát segíti elő a következőképpen:

- alapelveket, értékrendet, viselkedési normákat közvetít, és ezzel segíti a társadalomba való beilleszkedést, az élet értelmének megtalálását;
- élő közösségeket, kapcsolódási pontokat teremthet;
- erősítheti a társadalom szociális hálózatát;
- segítheti az összetartozás élményének megélését, növelheti a társadalom erejét.

A kutatások arra is rámutatnak, hogy az ember vallási és kapcsolati hálózat iránti igénye biológiai lényében kódolt. A vallás egyrészt eszközként jelenhet meg az emberek közötti kapcsolatok kialakításában, a közösségek szerveződésében, másrészt szerepe van a kapcsolatok megerősítésében és működésében. A vallási érzékenység, a spiritualitás elősegíti és megteremti az közösségi kapcsolatok iránti vágyat, a másokkal való törődés igényét.⁵⁴

Felhasznált irodalom

- Avilai Szent Teréz: *A belső várkastély*. Sarutlan Kármelita Nővérek – Jel Kiadó, Budapest 2011.
- Bognárné Kocsis Judit: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*. OOK Press Kiadó, Pápa 2010.
- E. W. Bullinger, D. D.: *Két természet Isten gyermekében*. Evangéliumi Kiadó, Budapest 1997.
- Chirrtakis, Nicholas A. – Fowler, James H.: *Kapcsolatok hálójában*. Typotex Kiadó, Budapest 2010.
- Forgách József: *A társas érintkezés pszichológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest 1985.
- Fromm, Erich: *A szeretet művészete*. Háttér Kiadó, Budapest 1993.
- Fromm, Erich: *Pszichoanalízis és vallás*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1995.
- Guardini, Romano: *Önmagunk elfogadása*. Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostor, Kismaros 2001.
- Gyököcssy Endre: *Kapcsolatápolás*. Szent Gellért Kiadó, Budapest é. n.

⁵⁴ Chirrtakis, Nicholas A. – Fowler, James H.: *Kapcsolatok hálójában*. Typotex Kiadó, Budapest 2010, 273.

- Horváth György: *Pedagógiai pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2004.
- Horváth Pál: *Vallásfilozófia és vallástörténet*. L'Harmattan, Zsigmond Király Főiskola, Budapest 2006.
- Kálvin János: *A genfi egyház katechéja, azaz a gyermekeknek Krisztus Tudományában való oktatására szolgáló formula*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1998.
- Karácsony Sándor: *A magyarok Istene*. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2004.
- Karácsony Sándor: *Magyarság és nevelés*. Áron Kiadó, Budapest 2003.
- Karácsony Sándor: *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Exodus, Budapest 2010.
- Karácsony Sándor: *Ocsúdó magyarság*. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2002.
- Korherr, Edgar Josef: *A valláspedagógia fejlődéslélektani alapjai*. Jel Kiadó, Budapest 1990.
- Massimo, Diana: *Le forme della religiosità. Dinamiche e modelli psicologici della maturità religiosa*. Dehoniane, Bologna 2006.
- N. Kollár Katalin – Szabó Katalin: *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó, Budapest 2004.
- Pacucci, Maria: *Dizionario dell'educazione*. EDB, Bologna 2005.
- Pem László: *Valláspedagógia az újraevangelizálás szellemében I.* Győri Hittudományi Főiskola, Szombathely 2000.
- Sovernigo, Giuseppe: *Religione e persona. Psicologia dell'esperienza religiosa*. Edizioni Dehoniane, Bologna 2003.
- Tavaszi Sándor: *Kierkegaard személyisége és gondolkozása*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Cluj-Kolozsvár 1930.
- Ubbiali, Sergio: *Teologia delle religioni e liturgia*. Edizioni Messaggero, Padova 2001.
- Vergote, Antoine: *Valláslélektan*. A Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar Kineziológiai és Sportorvosi Intézet Mentálhigiéné Tanszéke, a Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány és a HÍD Alapítvány kiadása, Budapest 2001.